

Akrar ella Agrar?

Akrar or Agrar?

Eivind Weyhe

Fróðskaparsetur Føroya, Føroyamálsdeildin, V.U. Hammershaimbsgøta 16, FO-100 Tórshavn

Email: eivindw@setur.fo

Úrtak

Í greinini diskuterar høvundurin bygðarnavnið *Akrar*. Hann tekur í princiðinum undir við eini tolking sum fyrr er sett fram: at navnið ikki inniheldur navnorðið *akur* m., men tað fornnorrøna navnorðið *øgr* n. 'lítill vík'. Høvundurin setur fram nýggjar málsligar og sakligar grundgevingar fyri hesi tolking. Niðurstøðan er at rættari hevði verið at stavað navnið *Agrar*.

Abstract

In this article the author discusses the village name *Akrar*. In principle he accepts an earlier interpretation, which sees the name as deriving not from *akur* 'corn-field', but Old Norse *øgr* 'small bay'. The author adduces fresh linguistic and topographical evidence in support of this interpretation. He concludes that a more appropriate spelling of the name would be *Agrar*.

Royndir at nýtolka bygðarnavnið *Akrar*

Bygðarnavnið *Akrar*, Á *Økrum* hevur javnan verið havt til uppikipsan, og tað ikki av ongum.

Í fleiri førum hevur ivi verið sáddur um hvørt tað var rætt at skriva navnið við *k* og harvið seta tað í samband við navnorðið *akur*, tí nakað tiltikið kornpláss hevur plássið ikki verið ta tíðina síðan fólk búsettust har stutt eftir 1800 (sbrt. handriti hjá Schrøter í

1814, sbrt. Elsebeth Vestergaard (1975: 9) í 1818), og stórt øðrvísi man ikki hava verið har fyrr, um so er at búseting hevur verið har í eldri tíð. Tí plássið hevur hoyrt og hoyrir til markatalsbygdina Sumba, sum var gott kornpláss. Elsebeth Vestergaard (1975: 10, 12-13) sigur, at lítið og onki korn varð dyrkað á Øgrum (soleiðis stavar hon tað), tí plássið er ikki sólpláss, so kornið mátti dyrkast í Sumba. Av hesum sama hava staðkend fólk hugsað nógv um hetta navnið og roynt at funnið aðrar frágreiðingar til upprunan at tí. Og eitt hugskotið hevur verið at navnið skuldi koma av einum øðugrunni ella eini øðugrynna, sum skal vera innan fyri Akrar og ganga inn móti Lopra. Víst kann vera til bókina hjá Elsebeth Vestergaard (1975: 10), sum sigur navnið koma av *Øðugrynna* á Lopransfjørði, og Poul F. Joensen (1963: 38), sum sigur seg hava hoyrt at „navnið er komið av *Øðugrunni*, eitt sindur innan fyri *Agrar*“. Tey bæði, Elsebeth og Poul F. brúka sostatt ávikavist *Øðugrynna* og *Øðugrunn* sum staðanavn.

Málfrøðingurin N. Djurhuus kemur í greinini „Færøske inkolentnavne“ inn á navnið, og hann góðtekur ta seinru av hesum frágreiðingum og heldur at Á *Øðugrunninum*

er samandrígið til *Á Øgrunum*, sum so „i de omkringliggende bygder er blevet omtydet til *á Økrum*“ (Djurhuus, 1960: 144 f.).

Í eini grein í heiðursriti til undirritaða tekur Hanna Absalonsen navnið *Akrar* til viðgerðar og skjýtur har upp at seta tað í samband við eitt gamalt norrønt orð, nevniliga hvørkikynsorðið *øgr* (Absalonsen, 2002, tíkið upp aftur í Absalonsen, 2003). Eisini hevur Jákup Olsen, fyrrv. lærari í Vági (slektaður av Økrum), ført henda tolkingarmøguleika fram, munnliga og í bløðum. Hanna Absalonsen metir um hvussu broytingin í navninum frá norrønum til nútíðarføroyskt kann hava farið fram, og harumframt hvussu navnið samsvarar við natúrviðurskiftini. Hetta skulu vit venda aftur til Jákup Olsen hevur sagt mær at hann fekk hugskotið til navnatolkingina einaferð hann sá eitt líkandi navn á einum gomlum íslandskorti í Vágs skúla afturi í 60'unum, og merkingina av orðinum fann hann í eini gamlari orðabók. Hann prátaði ofta við starvsfelagan Jákup Berg, sum vildi hava hann at skriva um hetta, men tað varð tó av ongum.

Í útgangsstøðinum hugsu eg at hugskotið er rætt, men eg fari í hesi grein at gera nakrar viðmerkingar til ta málsligu greiningina av navninum og somuleiðis til tey sakligu (topografisku) viðurskiftini ið kunnu hugsast at liggja til grund fyri navninum.

Eldri heimildir um navnið

Skrivligar heimildir um navnið tykjast at ganga aftur í 18. øld. Á føroyakortinum hjá Rasmus Juel frá 1709-10 (Nørlund, 1944, talva 13) stendur navnið *Agre*, men tað er sett skeivumegin Lopransfjørð, uppi á landi har sum Núpur er. Og hetta er helst atvoldin til at navnið eisini er komið upp á eitt ónavn-

givið kort frá 18. øld (Nørlund, 1944, talva 20), eisini her sett oman fyri Núp, men nú í forminum *Ager*. Hetta kundi sætt út sum royndir at endurgeva tað føroyska orðið *akur* á donskum.

J. Chr. Svabo nevnið ikki *Akrar*, men hann nevnið *Akratanga*, tá ið hann tekur til at „I Lobra seer man Tegn til Bøe ligesaa sønden for Agratengji; som skal være nedlagt for Vinds Skyld“ (Svabo, 1959: 365). Helst sipar hann til Ærgibyrgi (Ergibyrgi) tá ið hann umtalar „Bøe“ og niðurlagda búseting sunnan fyri Akratanga. Har síggjast fleiri toftir, og staðið man vera gamalt ærgi, sum navnið eisini sigur.

Í eini staðfrøðiligari lýsing sum J. H. Schrøter prestur hevur skrivað (prentað í Weyhe, 2007), og sum er til í handriti í savninum hjá Kongliga danska Fornritafelagnum í Keypmannahavn, nevnið hann Akratanga og Akrar á henda hátt:

Agra Tengji, hvorved er anlagt en Bye 1814, som nu kaldes efter en Eeneboelig i Oldtiden, som der fandtes Spor til, *å Ogrum*. Ogsaa i Bugten *Lobbra* sees Spor til Dyrkning og fordums Huus Tofter, dog kun 2 a 3 Boeliger.

Lýsingin hjá Schrøter er gjørd í sambandi við føroyakortið, sum fylgdi við føroyingasøgu-útgávuni hjá C. C. Rafn (1832), men navnið *Akrar* kom ikki við á kortið, kanska tí pláss ikki hevur verið fyri tí. Tað er heldur ikki við á kortinum sum Born kapteynur teknaði í 1791. Men løgið er tað at hann á sjónum stutt norðan fyri Akraberg, út fyri Lambafles, hevur skrivað *Øgrund*. Tað er ilt at siga hvat býr undir hesum navnaformi, men tað kundi verið hvørjumfalsformurin *Øgrum*, sum er komin at standa á skeivum stað (og kanska er hugskotið um „øðugrunn“ ikki heilt nýtt?).

Uppmátararnir hjá generalstabinum, sum arbeiddu har á leiðini á sumri í 1899, hava á tað hondteknaða kortið sum kom burtúr, skrivað *Agra* (!) sum navn á bygdini, og so *Agratangdjen*. Áðrenn kortið kom út, vórðu nøvnini viðgjørð á teirri serligu navna-skrivstovuni hjá generalstabinum, og í listanum frá navnaviðgerðini hefur navnið á tang-anum fingið óbundnan form og er skrivað *Akratangi*, meðan bygdarnavnið er skrivað *Øgrum* (*Akrar*). Teir siga at staðið er „udflytterbygd“, og síðan kemur henda málsliga viðmerking:

Akrar er Nom Plur af akur = Ager (Syderø-Maal: aggra) og den danske Form er en (syderødialekt-udtalt) Dativ Plur: = (i) økrum.

Í 1901 kom hetta kortið út á prenti, og har eru nøvnini sett uppá í tí formi tey høvdu fingið við navnaviðgerðina, t.e. *Øgrum* (*Akrar*) og *Akratangi*. Soleiðis hava nøvnini so verið skrivaði á málborðsbløðunum (1. útg. 1901, 2. útg. 1943), tvs. navnið er sett í samband við akur, navnið á tanganum er endurgivið á føroyskum og bygdarnavnið í dani-seraðum formi av tí føroyska hvørjumfalsforminum (t.e. *Øgrum*, svarandi til „Økrum“ á føroyskum), sett sum høvuðsformur, men ein føroyskur hvørfalsformur (*Akrar*) settur í parantes. *Listi yvir staðanøvn í Føroyum* frá 1960, sum er ein „autorisation“ av føroyskum staðanøvnum, hefur formin *Akrar* og sigur tann danska formin av bygdarnavninum vera *Øgrum*. Í 3. útg. (1998) av málborðsbløðunum er tann „danski“ formurin strikaður og bygdarnavnið skrivað *Akrar* (og tangin *Akratangi*).

Tað sæst ikki um Svabo og Schrøter seta navnið í samband við akur. Um Svabo hevði

sett tað í samband við akur, kundi tað hugsast at hann (sambært síni málsligu bakgrund) hevði skrivað *Eakra*-. Men tað er tó ikki vist. Tað kann jú vera at hann bara endurgevur suðuroyarúttaluna so sum hann hefur hoyrt hana, tá ið hann skrivur *Agra*- í *Agratengji*. Men hjá teimum ið standa aftan fyri útgávuna av generalstabskortunum, er eingin ivi. Teir seta navnið í samband við akur. Tí á suðuroyarmáli verður *akrar* (flt. av *akur*) úttalað /ag:rar/.

Fornnorrønt *øgr*

Navnorðið *øgr* n. er sum sagt til í fornnorrøn-um máli, eisini sum staðanavn. Sum felagsnavn (appellativ) er tað sagt at merkja 'lítill vík, vík millum klettar, hav' (sbrt. Blöndal Magnússon, sum endurgevur íslenska formin *ögur* og forn málsformin *øgr* n. 'smávogur, vík milli kletta, haf'). Magnússon heldur ta upprunaligu merkingina møguliga vera 'fleyglaga vík', t.e. 'lítill kilaformað vík'. Tann endurgjörði frumgermanski formurin skal sambært honum hava verið **agura*-, sum við regluligari ljóðtilgongd gevur *øgr* á norrøn-um forn máli, og hildið verður at orðið er skylt við *acer* 'hvassur' á latíni (eisini skilt við okkara kvennkynsorð *egg*).

Finnur Jónsson nevnrir *Ögr* sum staðanavn á Ísafirði í Íslandi (Jónsson, 1911-15: 1025), og sum fyrra lið í *Ögrhreppr*, *Ögrþingsókn* og *Ögrsbúð*. Í Landnámabók (1968: 191-92) er ein vík í Ísafirði nevnd *Ögrvík* og *Ögrsvík*. Vit leggja merki til at Finnur Jónsson endurgevur nøvnini í forn málsformum, t.e. uttan stuðulslið (nýsil. *Ögur*).

Vit síggja í hesum dømunum at í Íslandi er navnliðurin brúktur í eintali. Føroyska navnið vísir at her hefur hann verið brúktur í fleirtali. Tað man óivað komast av at navnið sipar til

meira enn eina vík. Hanna Absalonsen vil hava hesar víkar at vera fleiri víkar við Vágsfjørð og eystantil í Sumbiarhaganum: Ónavík, Lopransfjørð, Víkarfjørð og Mýrarfjørð. Spurningurin er um hetta ikki er at fara um ánná eftir vatni, tí hví skulu hesar víkar hava givið bygdini Økrum navn? Nei, best man vera at halda seg á Økrum og leita har um tey staðfrøðiligu viðurskiftini fáast at sampakka við navnið. Og tað fæst væl at bera til.

Saklig viðurskiftir

Innan fyri Akratanga er ein lítil vík, sum teir helst vanliga nevna *Víkina*. Jákup Olsen sigur mær tó at hann minnst eldri akramenn kalla hana *Agravík* og *Víkina* hvørt um annað. *Agravík* kann kortini væl hugsast at vera sekundert navn, avleitt av bygdarnavninum. Hvørki navnið er kortini skrivað upp í teimum staðanavnauppskriftum vit hava. Uttan fyri Akratanga er eisini ein lítil vík, nevnd *Rekavík*, ella ofta í bundnum formi, *Rekavíkin*. Hon er komin við í staðanavnauppskriftirnar, og har verður viðhvørt skilt millum *Vestaru Rekavík* og *Uttaru Rekavík*.

Eg fari at halda at tað eru hesar smáu víkar, *Víkin* (Akravík?) og *Rekavík* (Vestara og Uttara) sum eru grundarlag undir bygdarnavninum. Av tí at sipað hevur verið til hesar smávíkarar, hevur staðanavnið upprunaliga verið hvørkikyn fleirtal **Qgr* (sum seinri regluliga kundi verið blivið til **Øgur*) í hvør- og hvønnfalli, í hvørjumfalli *Qgrum*, seinri *Øgrum*. Ein hvørsfalsformur skal so av fyrstan tíð hava verið *Qgra*, sum seinri kundi blivið **Øgra*.

Tann føroyski navnaformurin

Spurningurin er so hvussu hvørsfalsformurin *Agrar* er íkomin, og somuleiðis *Agra* í hvørs-

falli (higartil vanliga skrivaðir *Akrar* og *Akra*).

Frágreiðingin man vera at finna í eini tilgongd ið var væl kend í forn máli, og sum Oluf Rygh umrøður í *Norske Gaardnavne*. Henda tilgongd vísir seg á tann hátt at staðanøvn sum innihalda eitt hvørkikynsorð, hava lyndi til at fáa kvennkynsform í fleirtali. Vit hava onnur dømir í Føroyum: Staðanøvnini *Gerðar*, *Giljar*, *Glyvvar*, *Húsar*, *Klivar* innihalda hvørkikynsorðini *gerði*, *gil*, *glyvur*, *hús*, *kliv* (hetta síðsta kann so eisini gerast kvennkyn). Í innganginum til NG roknar Rygh upp hópin av tilíkum navnaformum úr norskum og íslenskum: *Bergar* (sbr. *berg*), *Eiðar* (sbr. *eið*), *Grjótar* (sbr. *grjót*), *Naustar* (sbr. *naust*), *Vatnar* (sbr. *vatn*) og mong onnur (Rygh, 1898: 12). Nøvnini verða umgjørd til kvennkynsformar og verða uppfataði sum kvennkyn.

Tað man vera tann sama broytingin ið er farin fram í navninum *Agrar*. Staðið hevur helst av fyrstan tíð hitið **At Qgrum*, t.e. 'við tær lítlu víkarar'. Fleirtalsformurin *ogr* kundi við kynsskiftinum hugsast at givið hvørfalsformin *Øgrar* (uppfataður sum kvennkyn). Men her virkar analogi í bendingarskipanini. Ø í hvørjumfalli fleirtali er vanliga umljóð av einum *a* í hvør- og hvønnfalli. Og harvið er latið upp fyri teirri nýggju bendingini av navninum: *Agrar*, *Agrar*, *Øgrum*, *Agra*. Í suðuroyarmáli bendist kallkynsorðið *akur* á sama hátt í fleirtali, og hartil er í hesi dialekt ljóðligt samanfall millum orðini *Agrar* og *akrar*. Hetta kann hava stuðlað upp undir ta analogisku broytingina og umtalkingina av merkingini av navninum, so tað hevur verið sett í samband við *akur*.

Sambært hesi tolking av bygdarnavninum hevði tað verið rætt at skrivað navnið *Agrar*, og tað hava summi fólk við tilknýti til bygdina eisini gjørt.

Onnur Akra-nøvn

Ein áhugaverdur spurningur er so um henda nýtolking av Akra-navninum letur upp fyri nýtolking av øðrum Akra-nøvnum. Sjálvsagt mugu summi teirra, og kanska tey flestu, innihalda orðið *akur* og setast í samband við kornvelting, eitt nú *Akrabyrgi* (nú nevnt *Akraberg*), har vit í teirri brøttu brekkuni oman móti sjónum eystantil síggja tær týðiligu „deildirnar“ frá velting. Norðan fyri Suðuroyarfjørð átti framburður við (longum) tvíljóði [æa] framman fyri *kr* at stuðlað tolkingina 'akur'. Men taka vit nøvn sum *Akratanga*, *Akraleiti* og *Akralið* í Froðba (út ímóti sjónum norðan fyri Froðbiarbotn) og *Akraskor* í Trugisvági (beint innan fyri Hvannhólm), so er ikki eyðsýnt at korn skal hava verið velt har. Tó eru frásagnir um at korn skal hava verið velt í støðum sum liggja avsíðis og ofta í brattlendi. Eitt dømi ið hevur verið nevnt, er staðið í Skorini (eisini nevnd *Akraskor*) á Norðoyri, sum nevntist *Akrar* ella *Norð(ur)* á *Akri* (sí Matras, 1932: 8, 61; Svabo, 1959: 1110; Føroyar 1:20 000, kortblað 611, 1991). Nevntast kann at í líðini sunnan fyri Skæling er *Akragjógv*. Í brattanum norðan fyri Heltnina í Svínøi er ein *Akrarók*. Í brattanum vistantil í Neshaga í Vestmanna er *Akraberg* (beint norðanfyri er Hoyberg!). Í Bø er *Akranes*, í Gásadali *Akrastaðir*. Vestan fyri Hálsavøtn á Sandi er ein *Akrinatjørn*, sum kundi verið eitt upprunaligt **Akrannatjørn*, men tað er nú heldur ivasamt.

Í nøvnum har sum forliðurin er *Akur*-, skuldi ivi ikki verið um *akur*-tolkingina: *Akurgerði* (í Froðba), *Akurgil* og *Akurtangi* (syðst á Kunoyinni), *Akurskor* (á Hælinum í Hesti, sí Jóan Chr. Poulsen, 1947: 179), *Akursteinur* (í sjónum í Árnafirði).

Endamálið við hesi greini var einans at viðgera bygdarnavnið *Akrar* (*Agrar*). Spurn-

ingurin um hini nøvnini ið síggja út til at innihalda orðið *akur*, eigur at verða betur eftirkannaður og tikin upp sum eitt evni fyri seg.

Óprentaðar keldur

Staðanavnasavnið á Føroyamálsdeildini á Fróðskaparsetri Føroya.

Bókmentir

- Absalonsen, H. 2002. Tvey bygðanøvn í Suðuroynni. *Eivindarmál. Heiðursrit til Eivind Weyhe á seksti ára degi hansara 25. apríl 2002*. Tórshavn: 15-28.
- Absalonsen, H. 2003. Bygdarnavnið á Økrum/á Øgrum. *Varðin* 70: 59-63.
- Djurhuus, N. 1960. Færøske inkolentnavne. *Ti Afhandlinger. Udgivet i anledning af Stednavneudvalgets 50 års jubilæum*. København.
- Føroyar 1:20 000 (Málborðsbløð). 1. útg. 1901, 2. útg. 1943, 3. útg. 1987-98. Geodætisk Institut/Kort- og Matrikelstyrelsen. København.
- Joensen, P.F. 1963. *Seggjasøgur úr Sumba*. Tórshavn.
- Jónsson, F. 1911-15. *Bæjanöfn á Íslandi*. Safn til sögu Íslands og íslenzkra bókmenta að fornu og nýju. Kaupmannahöfn.
- Landnámabók 1968. Íslenzk fornrit I. Hið íslenzka Fornritafélag. Reykjavík.
- Listi yvir staðanøvn í Føroyum. 1960. Útgivið hevur Stednavneudvalget. Keyptmannahavn.
- Magnússon, Á.B. 1989. *Íslensk orðsifjabók*. Reykjavík.
- Matras, C. 1932: *Stednavne paa de færøske Norduroyar*. Kjøbenhavn.
- Nørlund, N.E. 1944. *Færøernes Kortlægning. En historisk Fremstilling*. København.
- Poulsen, J.C. 1947. *Hestsøga*. Tórshavn.
- Rafn, C.C. 1832: *Færeyinga saga eller Færøboernes Historie*. Kjøbenhavn.
- Rygh, O. 1898. *Norske Gaardnavne. Forord og Indledning*. Kristiania.
- Svabo, J.C. 1959: *Indberetninger fra en Reise i Færø 1781 og 1782*. Udg. ved N. Djurhuus. København.
- Vestergaard, E. 1975. *Fedgarnir Miðgerða Poul og Poul Johannes*.
- Weyhe, E. 2007. Rafn, Schrøter og føroysk staðanøvn. *Varðin* 74.